

A repolitizált politika és a kormányzás

Bevezetés a második Orbán-kormány jog- és politikafelfogásába

A politikai zsurnalizmusban a Nemzeti Együttműködés Rendszere mögötti jog- és politikafelfogás értelmezése a második Orbán-kormányra vonatkozó kritikák számának növekedésével párhuzamosan folyamatosan szorult ki a nyilvánosságból. Ennek következtében egyelőre elmaradt a magyar „ideológiák vége” programjának² értelmezése, illetve annak a magyar társadalom mélyszerkezetében rejlő sajátos okainak és motivációinak feltérképezése. Az alábbi tanulmány a kormányzó jobboldal motivációihoz, illetve jog- és politikafelfogásához kíván közelebb jutni. Ennek következtében nem célja a kormányzati politika sztenderdek, illetve indexek mentén történő értékelése. A tanulmány elutasítja azt tudományosan megalapozatlan érvelést, amely a 2010 utáni kormányzást az önkényuralom-narratívába kívánja értelmezni. Egyetértek Csizmadia Ervin és munkatársai kérdésfeltevésével: „Ha ugyanis Magyarországon – mint ezt a nyugatiak sokáig hitték rólunk, és mi magunk is így gondolkodtunk – stabil a demokrácia, akkor ugyan hogyan lehetséges, hogy egyszer csak a stabilitásnak vége szakad, és a demokratikus hatalomgyakorlást az önkény váltja fel? Egy ilyen országban bizony már eleve baj lehetett a fékek és ellensúlyok rendszerével, az ellenzékkal, sőt a társadalommal magával is, amely ezt hagyta. De még tovább: ha ez bekövetkezhetett, igen törékeny volt a nyugat-keleti kapcsolatok jellege, mert hiszen a Nyugat nem rendelkezett elegendő erővel ahhoz, hogy egy ilyen »átfejlődést« megakadályozzon. Az önkényuralom tétele tehát túl sok kérdést vet fel és túl keveset magyaráz meg.”³

Az alábbi tanulmány mellőzi a politikusi megszólalások és kommunikáció elemzését, illetve az elméleti megállapítások gyakorlati példákon történő igazolását, ugyanakkor a tartalmi megalapozottság során másodlagos irodalmakra és értelmezésekre is támaszkodik. E tanulmány a demokratikus közösségi döntések és a politikai közösség konstruálásának kérdésére fókuszál, a második Orbán-kormány jog- és politikafelfogása ennek tükrében kerül értelmezés tárgyává.

¹ A szerző tudományos segédmunkatárs, MTA TK Politikatudományi Intézet; ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet Doktori Iskola doktoranduszhallgató

² G. Fodor Gábor-Fürész Gábor-Giró-Szász András: Az ideológiák vége. A Nemzeti Együttműködés Rendszere. Századvég Alapítvány, 2010. május, 2-3. o., <http://www.szadveg.hu/files/kutatas/5.pdf> (2013. július 3.)

³ Méltányosság Politikaelemző Központ (2013): A magyar jobboldal természetrajza. Miért olyan a Fidesz, amilyen, és lehetne-e más? In Élet és Irodalom melléklet, 2013. május 17., 1. o.

I. Hard governance és kormányzástudás

Martin Seymour Lipset a demokrácia előfeltételeként a társadalmi és az intézményi (eljárás) szempontokat tekinti. Utóbbi mindenekelőtt egy alkotmányt jelöl, egy döntéseket hozó és hatalmon lévő politikai elitet, továbbá egy legitim alternatív csoportot, amely a hatalomért harcol. A demokrácia stabilitásának viszont társadalmi (szubsztantív) feltételei is vannak, úgymint a gazdasági helyzet és a politikai rendszer legitimitása.⁴ Lipset weberiánus felfogásában „a legitimitás magában foglalja a rendszer képességét ama meggyőződés kialakítására és fenntartására, hogy a fennálló politikai intézmények a legmegfelelőbbek a társadalom számára.”⁵ Ebben az értelemben a demokrácia válsága nem lehet a 2010-es kormányváltás és az azt követő időszak velejárója. Ugyanakkor Ronald Dworkin szerint egy demokrácia akkor válik működésképtelenné, ha a különböző vagy ellentétes politikai oldalon állók képtelenek egymással történő párbeszédre, mégpedig a mindenki által elfogadott (liberális) elvek kölcsönös elfogadottságának hiánya miatt. Értelmezése szerint ez akkor áll fenn, amikor a demokrácia többségi felfogása figyelmen kívül hagyja bizonyos kisebbségek és további csoportok érdekeit, ami alapvető feltétele lenne a demokrácia partnerségen alapuló koncepciójának⁶. A második Orbán-kormányt leginkább ebből a szempontból érik kritikák, ezek elemzése viszont nem tárgya ezen előtanulmányának.

A magyar közjogi rendszer átalakulása és az új hatalmi egyensúly megértése érdekében is a tudományosan elvárt megértő szándékkal közelítek a témához, egyúttal feltételezve a magyar jobboldal azon szándékát, hogy szakítani kíván a hatalmi ágak hermetikus szétválasztásával liberális elvével, és azt kritika alá vonva a demokráciának egy többségibb, decizionistább és felelősségközpontúbb felfogását vallja. Ennek jegyében a korábbi gyakorlatokhoz és értelmezésekhez képest a hangsúly a hagyományközpontúságon és a szokáson van, egyúttal a döntésen alapuló gondolkodás és a szuverén megerősítésén.

Mindennek háttérében a good governance felfogásról (mint a hamarosan hivatkozott teoretikusok szerint a leváltandó gondolat) a good government felfogásra történő (elméleti) áttérés húzódik. G. Fodor Gábor és Stumpf István egy korábbi tanulmányukban kilenc pontban foglalták össze a rossz kormányzás anatómiáját: „A kormányzás tartalmi kérdései (valamint a kormányzáshoz tartozó szerkezeti és személyi kérdések) háttérbe szorulnak, és helyüket a hatalomgyakorlás feltételeinek megteremtése és megőrzése veszi át (...); a (párt)politikai logika korlátok közé szorítja a szakpolitikai koncepciók érvényesülését; a politikai konszenzus hiánya lerontja a kormányzati teljesítményt; a fiskális kényszer fogságban tartja a szakpolitikai racionalitást; az egydimenziós logika (a redukció uralma) nem megoldja, hanem fokozza a problémákat; a célok (a vízió) hiánya összefonódik az eszközök válságával; még a nemes elvek is – az eredeti szándékkal szemben – a kívánt eredménnyel ellentétes állapotokat hoznak létre; a struktúra radikális átalakítására vállalkozó kormányzati erőfeszítések kaotikus következményekhez vezetnek; és végső soron a kormányzati lépések magát az államot züllesztik le.”⁷

⁴ Lipset, Seymour Martin: Homo politicus. Osiris Kiadó, Budapest, 1995., 80. o.

⁵ Halmai Gábor: Alkotmányjog – emberi jogok – globalizáció. Az alkotmányos eszmék migrációja. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013, 71. o.

⁶ Halmai: i. m. 75. o.

⁷ G. Fodor Gábor–Stumpf István: Neoweberi állam és jó kormányzás. In Nemzeti Érdek, 2008. ősz, 5-6. o.

A 2010 előtti „rossz kormányzással” történő szakítás jegyében egy rendkívül fontos szemléleti sarokkő a sokszereplős modell helyett a hard government felfogás foganatosítása. Ennek jegyében a hatékonyság és szabadság tengelyén mozogva, a kormányzás egyértelműen a hatékonyság irányába mozdult el. Egy erős állami szerepvállalásra alapozott cselekvésorientált kormányzási gyakorlat érvényesül. A hard government nem törekszik az érdek-aggregációra, és mivel ezen felfogás szerint a civil tényezők és érdekcsoportok döntéshozatalba történő beemelése együtt jár a felelősség szétterítésével, az érdekek és szándékok hálójában a közérdek tényleges tartalmának feloldásával. A kormányzat érvényesítve e logikát, abszolutizálja saját közjófelfogását, egyúttal a kormányzást sem kizárólag problémaorientált tevékenységként értelmezi, hanem küzdelemként, az akarat eredőjeként⁸. G. Fodor Gábor a good government-paradigmát mint a demokratikus kormányzás programját értelmezi. Ennek részelemei és elméleti sarokkövei tetten érhetőek a második Orbán-kormány tevékenységén. A „ki kormányozzon” kérdésre egyértelműen az állam a válasz, mint végső döntéshozó, amelynek feladata a közérdek érvényre juttatása – szemben a good governance államtalanító elképzeléseivel.⁹

A fentiek jegyében és az elmúlt három év tendenciáit tekintve megállapítható, hogy a Fidesz-KDNP pártszövetsége politika- és jogfelfogásával mindinkább a kormányozhatóság felé tolja a magyar politikai rendszert, egyúttal pedig a többségi rendszer felé. A politikai kérdések eldöntésének végső kompetenciája a kormányzat kezébe kerül. A kormányzó pártok gátat kívánnak szabni a politika eljogiasításának, továbbá a depolitizálódás folyamatának¹⁰ (Pócza 2012). Emellett bár a kormányzat jó vagy rossz volta a nép, a polgárok szempontjai által és azokra tekintettel formálódik, utóbbiak mégsem képesek vezetni egy ügyet, felismerni alkalmat és helyzetet, döntéseket hozni. Erre csak a fejedelem a képes, a leader – a miniszterelnök. Tilo Schabert nyomán G. Fodor Gábor a következőképpen írja le ezt a helyzetet: „A politikai vezető, a leader a káoszról előálló rend fejedelme (prince of chaos). Mivel a rend és a káosz állandóan egymásba játszik, a kormányzóképeség feltétele, hogy a fejedelem a káoszról előálló rendet, chaosmost létrehozva teremtsen meg a kormányzás lehetőségét a kreativitás módusában. (...) A kaotikus kormányzat megszervezésének kulcsa a kiterjesztés és a láthatatlanság. A kiterjesztés azt jelenti, hogy bármi, ami a kormányzás folyamatával kapcsolatos és természetesen maga a kormányzás folyamata is, szemlélhető úgy, mint a hatalom potenciális forrása. Ez az autokrácia legfőbb és legfontosabb elve. Ez a stratégia követeli meg, hogy a fejedelem a lehető legszélesebbre terjessze ki a politikai szféráját, és hogy mindent a hatalom terminusaiban értelmezzen: minden esemény, eszmény, személy, ügy és jelenség, amihez a fejedelem hozzáér, mintegy az érintésre válik politikaivá. A láthatatlanság elve azt követeli a fejedelemtől – és ez az egyik olyan elv, amelyik leginkább ellentmond a public administration és a policy management elveinek –, hogy a külvilág számára láthatatlan mechanizmusok révén irányítsa kormányát. Ennek a követelménynek a leghatékonyabban úgy tehet eleget, ha fenntartja az állandó konfúzió állapotát, szüntelenül kitéve »udvarát« az átalakítások és változtatások politikájának. Kreatívan kormányozni tehát végső soron azt jelenti: a kormányt konfúzióban, és így bizonytalanságban tartani. Az állandó bizonytalanságból keletkező időleges konfigurációk együttese az, amit Schabert szerint kormányzatnak nevezünk”

⁸ Novák Zoltán: Az erőpolitika kormányzati karaktere. In HVG Online, 2011. március 9., http://hvg.hu/velemenye/20110309_novak_eropolitika (2013. július 3.)

⁹ G. Fodor Gábor: Kormányzás/tudás. Századvég Kiadó, Budapest, 2008, 81. o.

¹⁰ Pócza Kálmán: Alkotmányozás Magyarországon és az Egyesült Királyságban. Kommentár, 2012/5., 35-51. o.

(...) A kormányzati káosz kreativitást eredményez, a kreativitás kontrollálja a hatalmat, a fejedelem pedig uralja a hatalom káoszáat azáltal, hogy autokráciát épít.”¹¹

Ennek jegyében és a fentebb utalás szintjén említésre kerülő good government paradigmában (és a 2010 utáni kormányzat gyakorlatában) a demokrácia nem mint önérték, hanem mint instrumentum értelmeződik, azaz a demokrácia értékét az adja, hogy biztosítja azokat a feltételeket, amelyek között az egyén értelmezése szerint mindenki számára megélhető a jó és ésszerű élet. Ennek biztosítását valamilyen aktornak kell magára vállalnia¹². Ez lenne az állam, élén a fejedelemmel.

II. Posztiszuverén alkotmányozás helyett rendszerváltó alkotmányozás

A magyar jobboldal egyik referenciapontjává, egyúttal a történelem és az ideológia befejezetlenségének metaforájává a rendszerváltás vált. A posztkommunizmus mint leíró fogalom vált a jobboldali politikafelfogás viszonyítási pontjává, amelynek értelmében „a rendszerváltásnak nincs vége, pedig sokan úgy vélték, hogy ez kizárólag jogtechnikai kérdés, amely a jogállami intézményrendszer és intézményi garanciák kiépülésével le is zárható”¹³. Láncki András így folytatja: „Elfelejtették, hogy a politika koncentrált emberi természet, nagyon is része az, hogy kinek milyenek a szándékai, a céljai, a félelmei és a vonzódásai, miféle rutinok és megszokások mozgatják”¹⁴. A posztkommunizmus lehet politikaalakítási gyakorlat, úgymint folyamatos válságmenedzselésként, illetve technokrata menedzserizmusként felfogott közpolitika-alakítás – olyan hívószavakkal, mint modernizáció, reform, haladás és igazságosság, azaz a „progresszív történelefilozófiára” jellemző „magabiztosság” víziójával. A fogalom emellett egy erkölcsi kategória is, amely a kádárizmusból eredeztethető erkölcsi relativizmusnak feleltethető meg.¹⁵

A regnáló miniszterelnök fő célként jelölte meg a posztkommunizmus végérvényes meghaladását, mégpedig egy centrális erőter révén. Ennek a meghaladás-projektnek a története a Nemzeti Együttműködés Rendszere, amelynek háttere a következő: „Az elmúlt nyolc, de különösen az elmúlt négy év szikár valósága azonban a posztkommunista hatalomgyakorlás valamennyi minisztériumát varázstalanította. Egyfelől a gazdaságpolitikai fordulatot hirdető, a társadalmi struktúrák és az emberi természet megváltoztatását célzó elvont ideológiák elpárologtak, hogy a maga nyers mivoltában váljon láthatóvá a posztkommunista hatalomgyakorlás

¹¹ G. Fodor: i.m. 51-53. o.

¹² Vári György: „A hatalom alapkérdése az erő” – interjú Láncki András politikafilozófussal. In Magyar Narancs, 2012. március 22. <http://magyarnarancs.hu/belpol/a-hatalom-alapkerdesese-az-ero-79268> (2013. július 3.)

¹³ Vári: i.m.

¹⁴ Vári: i.m.

¹⁵ Vári: i.m.

természete (erről szól alapvetően Gyurcsány Ferenc kormányzása a hírhedtté vált őszi beszéd után).¹⁶

A Nemzeti Együttműködés Rendszerének teoretikusai szerint a 2010-es választás egyben a posztkommunizmus utáni társadalmi fejlődés dinamikájának kifulladásának a jele, „egy kudarcot vallott társadalmi utópia” választási és történelmi veresége. Az idézett, megalapozó dokumentum értelmében a mai ellenzék 2010-es veresége az absztrakt, valóság- és természetidegen politika kifulladásának a jele, amelyet majd az együttműködés kultúrája követ. Az új rendszer vállaltan ideológiaellenes, hite szerint egy új koordinátarendszer. Az ideológiák korát a pragmatikus kormányzás időszaka, „a Rendszerváltások Rendszerét (ahol a mindennapok kérdései alárendelődnek a hatalomtechnikát elmaszkírozó történetfilozófiának) a Nemzeti Együttműködés Rendszere (ahol az absztrakt ideológiákat a mindennapok életét megkönnyítő pragmatikus kérdések érvénytelenítik) váltja fel.”¹⁷ Mindez 2010-et megelőzően egy legitimációs problémákkal küzdő kormányzat miatt még inkább erősítette a második Orbán-kormányval szembeni várakozást. A 2010-es kormányváltás előtti kormányzati teljesítményre ugyanis joggal tekinthetünk úgy, mint amely legitimációs problémákkal járt, s amely 2010 tavaszára minimalizálta a kormányzattal való mindenféle társadalmi együttműködés esélyét. Boda Zsolt szerint „joggal azonosíthatjuk problémaként, ha egy állam tartósan nem képes magas szintű kormányzási képességet felmutatni. Ez legitimációs problémákat okozhat, ami pedig a körköröségi probléma miatt tovább ronthatja a kormányzás teljesítményét.”¹⁸

A kormányzati felfogás összefogásra és hatékony kormányzásra kiemelt hangsúlyt fektető szándék tehát indokoltnak tűnt az utóbbi évtizedek válságkormányzásai és polarizált politikai kultúráját illetően. A szerzők helyzetanalízise így akár érvényesnek is bizonyulhatna, hiszen megállapításaikkal nem állnak egyedül. A rendszerváltás utáni politikai kultúrát például Dénes Iván Zoltán a következőképpen írja le: „A diabolizált ellenségképeken és az üdvtörténeti önképen alapuló séma miatt viszont az értelmezés csak azok számára elfogadható, akik el akarják azt hinni. Azok számára, akik eleve táborba tartoznak, vagy ha mégsem, a séma és a történet összekapcsolja őket egymással.”¹⁹ Ebben a baloldal a következő „pozíciót” jelölte ki maga számára: „Feltartóztatók (civilizátorok, reformálók, európaizálók) – visszahúzó (demagóg, populisták, fasiszták) – ez a baloldal hisztérikus ön- és ellenségképe. Következménye a levezénylendő felzárkóztatás elhivatottsága, kizárólagossága, alternatíva nélkülsége, egyedül üdvözítő volta. A felzárkóztatás közéleti nyelve, diskurzusa pedig az európai mintakövetés.”²⁰ Az értékelés szándéka nélkül, de az analízis teljessége végett a jobboldal természetére vonatkozó leírást is szükséges idézni. Az esztétörténész szerint a „kortárs” magyar jobboldalt a 2000-es években leginkább a nemzeti öncélúság diskurzusa jellemzi, amelyben a közönség ügye maga alá gyűri a szabadság ügyét. Dénes Iván Zoltán szerint „a jobboldali és szélsőjobboldali közbeszéd ugyanis nemzeti öncélúság nyelvén folyik, amely az akarat meghatározó

¹⁶ G. Fodor –Fűrész–Giró-Szász: i.m. 2. o.

¹⁷ G. Fodor – Fűrész – Giró-Szász: i.m. 5. o.

¹⁸ Boda Zsolt: Legitimációs problémák Magyarországon. A hiteles politika és a kormányzati teljesítmény összefüggéséről. In Boda Zsolt-Körösenyi András (szerk.): Van-e irány? Trendek a magyar politikában, MTA PTI-Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2013, 264. o

¹⁹ Dénes Iván Zoltán: Szabadság-közösség. Programok és értelmezések. Argumentum Kiadó, Budapest, 2008, 287. o.

²⁰ Dénes: i.m. 295. o.

szerepén alapul, az igazságtalan viszonyok elkerülhetetlen megváltoztatására irányul, és nemzeti alapú állami újraelosztást, új rendszerváltást, ezért erkölcsi megújulást követel.”²¹

A második Orbán-kormány közjogi politikája egyúttal a posztkommunizmus végső visszazóritási szándékának tükré is. Ezen küzdelem értelmezése szerint az 1989-ben megújított alkotmány nem lehet egy tovább éló múlttal szakítani kívánó ország alapidokumentuma. Timothy Garton Ash kifejezésével élve, a „refolúció” folyamata (alulról jövó forradalmi kezdeményezés, felülről végrehajtott reformok) bár megórizte a korábbi alkotmány testét, a jogok katalógusát illetően támaszkodott a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányára, részben az Emberi Jogok európai egyezményére, továbbá az Alkotmánybíróság jogkörét illetően a német mintát követte. A magyar történelmi hagyományokat viszont negligálta. Lengyelországhoz hasonlóan Magyarországon is a kezdeti alkotmányozást a normál törvényhozó végezte, viszont még a demokratikus választások előtti illegitim testület, amely az új demokratikus erók és az állampárt közötti tárgyalásokon kialakított szöveget fogadta el. Arató András ezt nevezi posztszuverén alkotmányozásnak, Michel Rosenfeld pedig a tárgyalásos átalakulás modelljének tekinti²².

Az 1989-es alkotmány nem jogállami körülmények között született, a jogállami átrendeződés mellett a régi és új elit közös dokumentuma is, amelyet így a „legkisebb közös többszörös” tartalmi konszenzusa jellemez, és mely így formális alkotmányosságot eredményezett. Az alkotmány értéksemleges lett, amely értelmezés másik oldala szerint így üres és igazságdeficitekkel terhes. Ennek kapcsán érdemes hosszabban idézni Horkay Hörcher Ferencet: „Gondolatmenetünk szempontjából elegendó annak megállapítása, hogy amikor – nemcsak az alkotmány őreinek, hanem a politika résztvevőinek döntése alapján is – a rendszerváltás a szigorú jogfolytonosság talaján maradt, akkor eleve lemondott az emberekben meglévó igazságérzet, igazságosságigény kielégítésére való törekvről. Ennek eredményeképp viszont a politikai közösség egy részében erős fenntartások fogalmazódtak meg a rendszerváltás értékét illetően, míg egy másik részében olyan benyomások támadtak, hogy a rendszerváltás tőlük nem követeli meg hatalmi pozícióik feladását, vagy akár csak kisebb kényelmetlenségeket sem. Ráadásul ez utóbbi csoport érdeke egybesimult a hatalomban részesülő új és régebbi politikai elitével. A politikai közösség többi része viszont elszigetelődött a politika világtól, mivel annak törekvéseiben nem ismerte fel saját törekvései tényleges képviseletét. A jogszerűségnek az igazságosság igényeivel szembeni elsőbbsége szükségszerűen idegenítette el a rendszerváltástól, tágabb értelemben a politika világtól a közösség nagy tömegeit.”²³ A 2010 utáni alkotmányozás ezt a tartalmi igazságosság-deficitet igyekezett orvosolni, újratemtve egy elmulasztott történelmi pillanatot azt illetően, hogy a politikai rendszer és politikai közösség összehangolódjon. A felhatalmazás adottként értelmezése elegendó érvnek bizonyult az alkotmányozók számára, hogy a rendszerváltás politikai-filozófiai értelemben elmaradt megalapozását elvégezze, a politikai közösség megteremtésének prepolitikai feladata kivitelezésre kerüljön. Az alkotmányozó olyan alapvető értékek megfogalmazására törekedett, amely bázisát képezhetik az alkotmányosságnak.

Ezt a szerepet különösen a Nemzeti hitvallás tölti be, amely mint egy értékatalógus történetileg igyekszik megalapozni az egész politikai közösség alapját. Horkay Hörcher Ferenc már

²¹ Dénes: i.m. 287. o.

²² Halmai: i.m. 79. o.

²³ Horkay Hörcher Ferenc: Az értékhiányos rendszerváltás. Jogelméleti és politikafilozófiai megfontolások. In Fundamentum, 2003/1. szám, 64. o.

idézett tanulmányában az értékhiányos rendszerváltást az értéksemleges alkotmányból is eredezteti. Kilenc évvel később megjelent tanulmányában továbbra is amellett foglal állást, hogy politikai filozófiai szempontból a zsarnoki alkotmány és a demokratikus álláspont összeegyeztethetetlen, így pedig elengedhetetlen, hogy egy újonnan létrejött, alapított demokrácia elhatárolja magát a diktatórikus múlttól²⁴. Horkay Hörcher reagál a Nemzeti hitvallás semlegességére vonatkozó kérdésére is. Véleménye szerint az alkotmány semlegességének taglalásakor nem lehet kiindulni a liberalizmus egy olyan meta-politikai elméletté vált felfogásából, amely a liberalizmust kiemeli a politikai viták tárgyából és sűrűjéből, hogy azokat a politikai szférát meghatározó általános elvként pozicionálja. Ennek következménye ugyanis az, hogy a liberalizmus által megkövetelt semlegesség elve már eleve nem teljesül, mely különösen abban az esetben válik nyilvánvalóvá, ha egy államtól várjuk el, hogy a semlegesség elve mellett kötelezze el magát. Ahogyan a szerző fogalmaz: „Ezért be kell látnunk: a semlegesség elv egy tényleges demokratikus alkotmány esetében nem tartható. Minden egyes politikai közösség rendelkezik hagyományos vagy pragmatikusan megfogalmazott értékekkel és egy Alaptörvény megalkotásának egyik tényleges célja épp ezek kinyilvánítása. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy egy alkotmánynak egyetlen politikai irányvonal mellett kellene elköteleznie magát. Épp ellenkezőleg, valószínűleg az a szerencsés, ha nyitott marad, s ideális esetben magába ölel olyan értékeket, mely szignifikáns módon meghatározza az adott politikai közösség gondolkodását – még akkor is, ha ezek az értékek adott esetben nem is mutatnak egy irányba. Am e sokszínűség nem követelheti meg azt, hogy az adott politikai közösség lemondjon történetileg kialakult, ma is vállalható politikai arcéléről.”²⁵

A történelmi hagyományokra történő támaszkodás ezen tanulmány számára leginkább az egyén és közösség relációjában érdekes. A korábbi alkotmány – a már említett mintái alapján – a modern alkotmányosság biztosítékainak megfelelően az egyéni jogok védelmére fókuszált, és kevésbé mutatott fel tartalmakat arra vonatkozólag, hogy az egyéni identitás beágyazódna egy adott közösségbe. Az Alaptörvényt ezen szemszögből olvasva egyértelművé válik, hogy az egyéni szabadság közvetlen feltételének tekinti a közösség szabadságát, egyúttal pedig a politikai gondolkodás honi történetére alapozva teszi ezt. Horkay Hörcher ezt eleve a nyugati politikai elmélet szükségszerű fejlődési fázisának tekinti. A közösségelvű, a polgári-humanista és a(z) (új-polgári) republikánus gondolkodásmód ennek jegyében a liberális demokrácia kisebb vagy nagyobb korrekcióját javasolják, amelyet egyrészt a populista hiperaktivizmus, másrészt a politikai érdektelenség nyugati tapasztalata motivált. Horkay Hörcher ez utóbbiakban látja azokat a jelenségeket, amelyek a legitim politikai intézmények helyes működését és demokratikusan választott ágensek cselekvési szabadságát veszélyeztetik a nyugati alkotmányos rendszerekben²⁶. Ennek alapján a Nemzeti hitvallás tartalmában a patrióta szál is megjelenik, kérdés, hogy tekinthetjük-e a habermasi értelemben vett alkotmányos patriotizmus megjelenítésének. Utóbbi kifejezés értelmében az adott ország polgárai nem csupán alapelveinek elvont tartalmát, hanem saját nemzeti történelmük kontextusából adódó konkrét jelentését is magukénak tekintik²⁷. Tény, hogy a Nemzeti hitvallás partikuláris történeti utalásokat éppúgy tartalmaz, mint egyetemes értéktételezéseket, továbbá „egyéni szabadság és közösségi elköteleződés a Hitvallás logikája szerint antropológiai létadottság. Az em-

²⁴ Horkay Hörcher Ferenc: A Nemzeti hitvallásról. In Jakab András-Körösi András (szerk.): Alkotmányozás Magyarországon és máshol. MTA PTI-Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2012, 287-309. o.

²⁵ Horkay Hörcher 2012: i.m. 295-296. o.

²⁶ Horkay Hörcher 2012: i.m. 301. o.

²⁷ Halmai: i.m. 87. o.

beri természet közösségelvű leírásából és a személy fogalmából vezeti le a szöveg a hűség, a hit és a szeretet értékeit – ezek mind kapcsolódnak a keresztény tanításhoz, de egyik sem mond ellent a felvilágosult, szekularizált moralitásnak. Figyelmet fordít a társas erényekre és azon közösségi célokra, amelyeket az állam is támogat, valamint a politika olyan inherens értékeire, mint amilyen a biztonság, a rend, az igazságosság és (polgári) szabadság.”²⁸ Ennek alapján a Nemzeti hitvallásra (és az Alaptörvényre) tehát lehet úgyis tekinteni, mint amely kiszámíthatóvá és biztonságossá teszi az emberi természetből és szeszélyességéből fakadó esetlegességeket.²⁹

III. Alapjogi fundamentalizmus után

A fentiekből is kitűnik, hogy a politikai bölcsességet és politikai cselekvés törvényeit, és az ehhez szükséges erő megszervezése a második Orbán-kormány jogfelfogását sem hagyta érintetlenül. Ennek markáns eleme az alapjogi fundamentalizmus kritikája. Utóbbi kiindulópontja, „hogy a demokratikus döntéshozatal ugyan gyakran tiszteletben tartja az alapjogokat, az eljárás demokratizmusa és az alapjogok tisztelete, illetve védelme közötti viszony azonban csupán kontingens.”³⁰ Az alapjogi fundamentalisták számára a legnagyobb veszélyt a többség zsarnoksága jelenti, ennek kiküszöbölése végett nézetrendszerükben az alapjogoknak normatív elsőbbségük van az eljárás méltányosságával szemben. A jogok normatív ereje tehát nem a demokratikus döntéshozatalból származik. A 2010 utáni kormányzat viszont szakítani kíván a jogi konstitucionalizmussal, azaz azzal a jogi módszerrel, amely az alkotmányos alapjogokká vált korábbi természetes jogokra koncentrál, és különösen az ezeket megalapozó alkotmánybírói döntésekre. Ennek megfelelően pedig eltérően konstruálják meg a demokratikus közösségi döntések és az alapjogok egymáshoz fűződő viszonyát.

A második Orbán-kormányt jogi helyett politikai konstitucionalizmus jellemzi, azaz jogfelfogása abból indul, hogy a politikai közösség tagjai körében „ésszerű véleménykülönbségek” állnak fenn a demokrácia kimeneti oldalát illetően. Éppen ezért tévképzet lenne ezen feltételezett konszenzusra hivatkozva az emberi jogokra alapozni a politikai közösség fundamentumát. A politikai konstitucionalizmus hívei szerint az „ésszerű véleménykülönbségek” megoldására a demokratikus úton felhatalmazott törvényhozások alkalmasabbak, egyúttal nagyobb legitimitással is bírnak³¹. Ezen felfogás lényege szerint „az alkotmány lényegét nem azok a korlátok adják, amelyeket az emberi jogok katalógusa révén a politikai döntéshozókra kényszerít az alkotmány. Hanem maga a demokratikus politikai döntéshozatali mechanizmus és annak szabályai, amely a demokratikusan választott politikusok kezében tartja a végső döntési kompetenciákat,”³². A politikai konstitucionalizmus hívei szerint az eleve politikai kérdéseket a

²⁸ Horkay Hörcher 2012: i.m. 308. o.

²⁹ Láncki András: Jog és politika határán. In Kommentár, 2010/6. szám, 3-10. o.

³⁰ Györfi Tamás: A többségi döntés tartalmi korlátai és az alkotmánybírói. In: Jakab András-Körösényi András (szerk.): Alkotmányozás Magyarországon és máshol. MTA PTI-Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2012, 34. o.

³¹ Pócza Kálmán: Alkotmányozás Magyarországon és az Egyesült Királyságban. Kommentár, 2012/5., 39-40. o.

³² Pócza: i.m. 40. o.

politikusoknak kell eldönteniük, mégpedig egyszerű többségi elv alkalmazásával, ebből következően pedig szembehelyezkednek a politikai kérdések eljogiasításával, a terjedő bírói felülvizsgálat „intézményével”. A politikai konstitucionalizmus támogatói a parlamenti szuverenitás elvét valósítják meg, és kritikával illetik a bírói felülvizsgálat intézményét. Ha az Alkotmánybíróság jogkörének szűkítését vesszük alapul, úgy az elmúlt évek változásai a politikai konstitucionalizmus felé tett elmozdulásban és a többségi demokrácia értelmezési keretében ragadható meg. Az Orbán-kormány tevékenysége során szembe helyezkedik a politikai kérdések eljogiasításával, és azok repolitizálása mellett foglal állást, egyúttal elutasítja az inkluzivitás növelését a döntéshozatali folyamatok során – egyúttal így a hatalmon kívül lévők érdekeinek becsatornázását.

Mindez átvezet az akarat és a jog viszonyára. Az Orbán-kormány jogfelfogása mögött a pozitívizmus kritikája is rejlik. Előbbi számára a jog csak megszülettségében létezik, és így redukcionista szemléletével annak dinamikáját nem érzékeli. A jogi pozitívizmus a jogot nem vizsgálja a „létezővel mint befogadó-alkalmazó-értelmező közeggel való ontológiai és komplex” kapcsolatrendszerében³³, a jog absztrakt kategória marad, figyelmen kívül hagyván azt, hogy a jog érvényessége és érvényesülése függ a jog társadalmi környezetétől. A jog viszont nem in abstracto születik meg, hanem valami eleve is létezőbe ágyazódik be, a jog is követi a társadalom belső folyamatait.

Ennek alapján beszélni lehet egy, a társadalomban lévő objektív erkölcsi-morális rendről. Mindez Rudolf von Jhering mentén Pokol Bélát idézve a következőképpen „szimulálható”: „Az egyes ember születése után csak szocializálja az objektív erkölcsi rendet, és ez belső morális érzékként, lelkiismereti irányítóként hat cselekedeteire és gondolataira, ám a kutatót nem csaphatja be az egyes ember szubjektív meggyőződése, hogy ő csak lelkiismerete alapján cselekszik. Szublimáltan, megnemesítve a társadalom létezésének szükségleteit, de az erkölcs és a morál lelkiismereti parancsai csak olyan magatartási mintákat és érték követeléseket állítanak fel az egyes ember felé, melyek valamilyen közvetítéssel a társadalom adott korszakban és feltételek közötti fennállásához nélkülözhetetlenek.”³⁴ A Nemzeti Együttműködés Rendszerének lezámolása a haladás történelemfilozófiájával értelemszerűen magával hozza azt, hogy a jog és az erkölcs vonatkozásában a rögzítettség talajára alapozzon. Mándi Tibort idézve „a konzervatív gondolkodás (...) a politikai tudás gyakorlati, tapasztalati, sokszor hallgatólagos jellegét hangsúlyozza, mely tudás hagyományokban, szokásokban, az idő próbáját kiállt társadalmi intézményekben ölt testet, és amelynek feltárásában az egyéni értelem csak korlátozott mértékben lehet segítségünkre.”³⁵ Természetesen a két végpont között számos elméleti átmenet, de az egyik legjelentősebb és kritikára okot adó liberális „álláspont” John Rawls kiindulópontja, amely negligál mindenféle társadalmi-történeti adottságot, sőt „feltételezi, hogy a racionális individuum képes megfelelő döntést hozni a mindenki számára kívánatos társadalom megalkotásáról, s ebbe beleértődik, hogy ez minden individuum jellemzője.”³⁶ Korábban, az alkotmányozás értelmezésekor már láthattuk, hogy az Orbán-kormány

³³ Techet Péter: Az alkotmányozó akarat. In: Jakab András-Körösényi András (szerk.): Alkotmányozás Magyarországon és máshol. MTA PTI-Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2012, 67. o.

³⁴ Pokol Béla: Moráleméleti vizsgálódások. A közmorál elméleti eltűntetésének kritikája. Kairosz Kiadó, Budapest, 2010, 11-12. o.

³⁵ Mándi Tibor: Ideológia és hagyomány. A politikai tudás problémája az angolszász konzervatív és neokonzervatív politikai gondolkodásban. Századvég Kiadó, Budapest, 2012, 35. o.

³⁶ Karácsony András – Pokol Béla: Paradigmák erőterében. Attraktor Kiadó, Máriaesnyő, 2011, 65. o.

politikafelfogása mögött az egyén és a közösség vonatkozásában ennek egy kritikai olvasata emelkedik alaptörvényi és egyéb rendelkezési szintre.

A kormányzat döntéshozatali mechanizmusa és többségi elvhez történő ragaszkodása tetten érhető azon szemléleten, amelyet Techet Péter a következőképpen fogalmaz meg: „A döntéshozó tekintélye adja meg a döntés legitimitációját, és a mögöttes kényszer lehetősége – a hatalom – biztosítja hatékonyságát. Nem elvont etikai normák igazolnak – elvégre ki jogosult ezek felállítására és megtalálására? –, hanem a gyakorlat sikere. Egy alkotmányozást az alkotmányozó (jogon kívüli) akarat sikere, egy jogi döntést az érvényesülés és az elfogadottság sikere. Amint Christian Waldhoff megállapítja: bármily fájó, egy állam belső jogi-politikai folyamata, alkotmányozása esetén nem állapíthatóak meg természetjogi, emberi jogi vagy nemzetközi jogi korlátok.”³⁷

IV. Összegzés

Az Orbán-kormány alkotmányozó munkájának legitimitását nem csak az akarat ereje határozza meg, hanem az érvényesség, mint egy elfogadott joghoz kapcsolódó jellemző. E sorok írásakor ezt illetően a posztkommunizmus általa diagnosztizált problémáival szándékai szerint szakítani kívánó Orbán-kormány saját támogatottsága és az ellenzék elismerés nélkülsége tükrében még bír az erő felhatalmazásával. A Fidesz a kormányzás stabilitását és hatékonyságát szem előtt tartó politikafelfogása, „túlságos demokráciahite” érvényesítése érdekében viszont lemondott a liberális értékekről, továbbá személyiségközpontúságával és decizionizmusával egy olyan legitimitás irányába mozdult el, amely kevésbé az absztrakt normákra és azok jegyében létrehozott, személytelen intézményekre támaszkodik.

A Nemzeti Együttműködés Rendszerének kulcsfogalma a „politikai”. Jelen tanulmány éppen ezért egy további, immáron részletekbe nyúló demokráciaelméleti és politikai filozófiai vizsgálat elkészítését teszi szükségessé. Az elmúlt évtizedek depolitizáló politikafelfogása után a tartalmában és felfogásában eklektikusnak mutakozó orbáni politika mögött ugyanis repolitizálási szándékok azonosíthatóak. Ezek részletes kifejtése, illetve a politika helyére lépett politikai filozófia tartalmának bemutatása egy további tanulmány a feladata.

³⁷ Techet: i.m. 62. o.

Hivatkozott irodalom

Boda Zsolt: Legitimációs problémák Magyarországon. A hiteles politika és a kormányzati teljesítmény összefüggéséről. In Boda Zsolt-Körösi András (szerk.): Van-e irány? Trendek a magyar politikában, MTA PTI-Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2013, 263-283. o.

Dénes Iván Zoltán: Szabadság-közösség. Programok és értelmezések. Argumentum Kiadó, Budapest, 2008

Halmai Gábor: Alkotmányjog – emberi jogok – globalizáció. Az alkotmányos eszmék migrációja. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013

Horkay Hörcher Ferenc: Az értékhiányos rendszerváltás. Jogelméleti és politikafilozófiai megfontolások. In Fundamentum, 2003/1. szám, 62-72. o.

Horkay Hörcher Ferenc: A Nemzeti hitvallásról. In Jakab András-Körösi András (szerk.): Alkotmányozás Magyarországon és máshol. MTA PTI-Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2012, 287-309. o.

G. Fodor Gábor: Kormányzás/tudás. Századvég Kiadó, Budapest, 2008

G. Fodor Gábor–Stumpf István: Neoweberi állam és jó kormányzás. In Nemzeti Érdek, 2008. ősz, 5-26. o.

G. Fodor Gábor–Fűrész Gábor–Giró-Szász András: Az ideológiák vége. A Nemzeti Együttműködés Rendszere. Századvég Alapítvány, 2010. május, <http://www.szazadveg.hu/files/kutatas/5.pdf> (2013. július 3.)

Gyórfi Tamás: A többségi döntés tartalmi korlátai és az alkotmánybíróság. In: Jakab András-Körösi András (szerk.): Alkotmányozás Magyarországon és máshol. MTA PTI-Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2012, 33-57. o.

Karácsony András–Pokol Béla: Paradigmák erőterében. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő, 2011

Lánczi András: Konzervatív kiáltvány. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő-Gödöllő, 2002

Lánczi András: Jog és politika határán. In Kommentár, 2010/6. szám, 3-10. o.

Lipset, Seymour Martin: Homo politicus. Osiris Kiadó, Budapest, 1995

Mándi Tibor: Ideológia és hagyomány. A politikai tudás problémája az angolszász konzervatív és neokonzervatív politikai gondolkodásban. Századvég Kiadó, Budapest, 2012

Méltányosság Politikaelemző Központ (2013): A magyar jobboldal természetrajza. Miért olyan a Fidesz, amilyen, és lehetne-e más? In Élet és Irodalom melléklet, 2013. május 17., 1-8. o.

Novák Zoltán: Az erőpolitika kormányzati karaktere. In HVG Online, 2011. március 9., http://hvg.hu/velemeney/20110309_novak_eropolitika (2013. július 3.)

Pócza Kálmán: Alkotmányozás Magyarországon és az Egyesült Királyságban. Kommentár, 2012/5., 35-51. o.

Pokol Béla: Moráleméleti vizsgálódások. A közmorál elméleti eltüntetésének kritikája. Kairosz Kiadó, Budapest, 2010

Techet Péter: Az alkotmányozó akarat. In: Jakab András-Körösényi András (szerk.): Alkotmányozás Magyarországon és máshol. MTA PTI-Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2012, 58-74. o.

Vári György: „A hatalom alapkérdése az erő” – interjú Láncki András politikafilozófussal. In Magyar Narancs, 2012. március 22. <http://magyarnarancs.hu/belpol/a-hatalom-alapkerdesez-ero-79268> (2013. július 3.)